

A marosvécsi Helikon különféle irányzatok megegyezése révén jött létre; koalíciós jellege tartózkodó és türelmes irodalompolitikát követelt. „Az az erdélyi írói közösség – nyilatkozott Kuncz Aladár a Helikonról –, amelynek magam is tevékeny tagja vagyok, az irodalmi szabadság elvét testesíti meg. Politikai és világnézeti kérdésekben a legnagyobb türelemmel vagyunk egymás iránt, közös célunk az erdélyi kultúra ápolása: ebben egyek vagyunk valamennyien.”¹ A politikai és világnézeti türelem vetette fel az irodalom önelvűségének gondolatát. A Helikon írói általában elhatárolták magukat a politikailag irányzatos művészettől, s azt hangoztatták, hogy az irodalomnak elsősorban esztétikai és erkölcsi érdekeket szabad képviselnie. Kuncz Aladár, aki az Erdélyi Helikon szerkesztőjeként foglalta össze a helikoni irodalomszemléletet, elvetette az irodalomban kifejezésre jutó világnézeti harcokat, a művész egyesítő ereje mellett tett hitet. „... nem szabad mást – szögezte le –, csak az irodalmi és művészi szempontokat tekintetbe venni, [...] amikor az elárult, háborútól és forradalmaktól kisajátított szabad irodalmi szellem visszahódításáról van szó, alacsony szempont volna nézni irodalmi megítéléseknél, hogy ki milyen politikát vagy vallást követ, ki milyen világnézet szerint látja megoldhatóknak a szociális bajokat.”² Az érdekek egyeztetése, a liberális művelődéspolitikai és az önelvű irodalom gondolata a Nyugat-mozgalom romániai magyar társává és szövetségesevé tették az Erdélyi Helikont. Kuncz Aladár lényegében ugyanazt az irodalomszemléletet képviselte, mint az „írástudók árulása” ellen hadakozó Babits Mihály.

A Helikon önelvű irodalomszemlélye nem jelentett öncélúságot; a transzilván irodalomszemlélet ugyanúgy elutasította az öncélú művészetet, mint a közvetlen politikai pártosságot. Az irodalom célja, a helikonisták szerint, sohasem lehet pusztán a szórakoztatás vagy a kísérletezés, mint ahogy nem lehet a napi politika érdekeinek szolgálata sem. A Helikon írói a nemzeti lét feltételeiből indultak ki, midőn az irodalom értelmét keresték. Makkai Sándor a romániai magyarság szellemi egységének és nemzeti öntudatának kialakítását várta az irodalomtól. „Az, amiről nálunk szó van – jelentette ki –, az erdélyi magyarság lelki és szellemi életének szervezet, öntudatos, egységes kialakítása, az erdélyi magyarság műveltté tétele, nemzeti és egyetemesen emberi szempontból, az intézményes módok folytonos csökkenése következtében elsősorban és legfőképpen az irodalom eszközeivel történhetik meg.”³ Az irodalomra, ezek szerint, „nemzetnevelő” feladatok hárultak, s ezeket a feladatokat csak erős közösségi felelősségtudattal és magas művészi színvonalon végezhetette el. Makkai organikusan egységesnek tekintette az irodalom morális és esztétikai karakterét. „Az igazi szépirodalom – folytatta előbbi gondolatát – nemcsak szórakoztatás, hanem öncélú ábrázolás is ezzel bár érdektelen, de hatalmas propagátora az igazságnak és a jónak a szép tükrében.” Az irodalom erkölcsi hivatásának tudatában Kosztolányi Dezső művészetszemléletével is vitába szállt. A „homo aestheticus” magatartásával szemben a „homo moralis” magatartását fogadta el; azt az írószerepet, amelyet Babits képviselt.

¹ *Literatúra* 1928. 16–18.

² *Erdély az én hazám*, Erdélyi Helikon 1929. 487–492.

³ *Közönség és irodalom*, (1927). In: *Az élet kérdézet* II, 19–30.

„A lélek emberének – írta – éppen az ízlés nevében nincs joga meglépni az élet küzdelme elől. [. . .] A művészi lelkiismeret megköveteli a művészi igazságot, melynek éppen olyan szigorú áthághatatlan törvényei vannak, mint a gondolkozásnak vagy a cselekvésnek. A művészet ereje a művész lelkiismeretének mélységében, érzékenységében, fogékonyságában és tisztaságában rejlik.”⁴

Az irodalom „nemzetnevelő” és erkölcsi hivatása a Helikon körében dolgozó radikálisoknál határozottabb elkötelezettséggel párosult. Ennek az elkötelezettségnek már szociális tartalma és politikai távlata volt. Ligeti Ernő az ítélő bíró közéleti felelősségéhez hasonlította az író felelősségét, s a művészi, valamint erkölcsi igényességet a közügyekben nyilvánított határozott állásfoglalás kötelességével egészítette ki.⁵ Kós Károly arra hivatkozott, hogy a nemzetiségi irodalomnak az „új sorsú magyar közönséghez” kell szólnia, és ennek a közönségnek az életével kell számot vetnie.⁶ Szentimrei Jenő arról beszélt, hogy a romániai magyar irodalomnak nem szabad megelégednie a polgári közönség elismerésével, tovább kell lépnie, a nemzetiségi társadalom dolgozó rétegeihez kell utat találnia.⁷ „. . . ha Petőfi Sándor meg tudta írni – jelentette ki – *A farkasok dalát* és *A kutyák dalát*, ha Ady Endre meg tudta írni a *Proletár fű versét* és az *Almodik a nyomort*, minden valamirevaló magyar költő klaviatúráján megszólalhatna egy hang a magyar munkásságért, egy hang legalább a nem-nacionalista pártkeretek között is magyar magyarért, aki *kétszeresen kiszolgáltatott* Erdélyben: magyarként is, munkásként is . . .”⁸ Tamási Áron pedig az irodalom nemzetiségi elkötelezettsége mellett már megkívánta az egyetemes emberi elkötelezettséget: „Olyan gondolatkört kell adnunk, amely ne csak magyar legyen, hanem emberi is. Amely ne csak praktikus legyen, hanem erkölcsös is. Amely ne csak bátor és útmutató legyen, hanem igaz és megbízható is.”⁹ A Helikon irodalomszemléletben a művészet humanista és erkölcsi hivatásának volt kitüntetett szerepe, a marosvécsi közösség radikális szellemben munkálkodó tagjai ezen túl hitet tettek az irodalom szociális és közösségi felelőssége mellett is. A helikoni irodalompolitika általában megengedte az irodalmi gondolkodás egymástól eltérő változatait, sőt a belső vitákat. Ám abban, hogy a kisebbségi irodalomnak a maga önálló művészi céljai mellett szolgálnia kell a nemzetiségi érdekeket, következetesen egyetértettek a helikoni irodalomszemlélet alakítói és hívei.

Mindamellettt a helikoni irodalomszemlélet tartózkodó liberalizmusának is megvoltak a maga határai, jobb és bal felé egyaránt. A forradalmi munkásmozgalom irodalma és a nemzeti elfogultságot képviselő konzervatív irodalom kívül esett a helikoni liberalizmus különben meglehetősen tágas körén. Az Erdélyi Helikon ugyan időnként teret adott olyan írásoknak is, amelyek nem vágtak egybe a transzilvánista ideológia elveivel. Így Tamási Áron nagy elismeréssel fogadta Szilágyi András *Új pásztor* című regényét, amely az osztálytudatos és -harcos proletárirodalom lázadó hangját szólaltatta meg.¹⁰ Tamási regényét, a *Címereseket* azonban már visszautasította a Szépmíves Céh, és a helikoni kritika is erős bírálattal fogadta nyíltan megfogalmazott arisztokrácia-ellenessége miatt.¹¹ Hasonló sors érte Kacsó Sándor *Vakvágányon*, Berde Mária *Szentségvívők* és Balázs Ferenc *Rög alatt* című műveit. Ám a bírálat és elhatárolódás jobb felé is érvényesült. A Székely Mózes álnéven író Daday Loránd elkeseredett hangú és nemzeti gyűlölködéstől fűtött regényét: a *Zátonty* Kós Károly határozott elutasításban részesítette.¹² Az Erdélyi Helikon szabadelvű türelemmel hajolt az irodalmi élet fölé, mindenekelőtt

⁴ *Aisthesis* (1933). Uo. II. 225–231.

⁵ *Az irodalom társadalmi funkciója*, Erdélyi Helikon 1932. 166–172.

⁶ *Énekes madár, Tamási Áron mesejátéka és az erdélyi magyar dráma*, Erdélyi Helikon 1936. 209.

⁷ *Levél Erdélyből*, Erdélyi Helikon 1931. 233–238.

⁸ *Balra is nézz!* (1933). In: *Sablon helyett csillag*, Bukarest, 1968. 192–195.

⁹ *Gondolat és árváság*, (1935). In: *Vírrasztás*, Bp. 1943. 211–215.

¹⁰ „Mit hirdet? Végre nem transzilvánizmust, hanem a bedugottságjű, munkáraébredt emberek reggeli köszöntését a falvak, a városok, a síkságok és a hegyek felé.” *Új pásztor, Szilágyi András könyve*, Erdélyi Helikon 1931. 86–87.

¹¹ BERDE Mária, *Tamási Áron: Címeresek*, Erdélyi Helikon 1931. 479–481.

¹² „Nem vállalhatjuk, mint magyarok és nem vállaljuk, mint erdélyiek. Mi csak az igazságot vállalhatjuk, mert ez a mi legnagyobb erőnk, és nem vállaljuk ezt az írást, amely az igazság látszatát a

azonban óvni próbálta a transzilvánista eszményeket. Ezeknek az eszményeknek a jegyében kívánta védelmezni az „osztálybéke” politikai illúzióját, s akarta elkerülni a nyílt összecsapást az erdélyi magyar nagybirtokos osztály reformokra hajlamos csoportja és a népi érdekeket képviselő radikálisok között. Ugyanakkor őrizni kívánta a nemzetiségi megbékélés kezdeti eredményeit, s nem engedte veszélybe sodorni a magyar–román megértés ügyét.

Valamely irodalomszemlélet és -elmélet próbája mindig az irodalomkritika, és a helikoni irodalomszemlélet türelmes liberalizmusát is a marosvécsi írók kritikai munkássága révén ismerhetjük, vagy ítéelhetjük meg igazán. A Helikon kritikai gyakorlata valójában nem járt igazi eredményekkel. A nemzetiségi irodalom kialakulásának első éveiben gyakran kapott kifejezést a hiteles és szakszerű kritika igénye.¹³ Kuncz Aladár Gyulai Pál példáján szerette volna lelkesíteni az erdélyi magyar kritikusokat: „Mi kell ahhoz – kérdezte –, hogy valaki jó kritikus legyen? Elsősorban iudicium és műveltség mindenesetre, de nem másodrendű tulajdonságai egyfelől a morális rátermettség, másfelől a művészi élményeknek, a művészi alkotásoknak átéreznie tudása.”¹⁴ A művészi érzékenység hangsúlyos igényét az magyarázta, hogy az első években többnyire konzervatív szellemű irodalomtörténészek: Kristóf György, György Lajos és az Erdélyi Irodalmi Szemle körében dolgozó tudósok látták el az irodalombírálat feladatait, és általában az irodalmi akadémizmus idejétmúlt mértékét alkalmazták a születő nemzetiségi irodalommal szemben. A „nyugatos” irodalom eszményein felnőtt új írónemzedék joggal érezte, hogy a konzervatív kritika eleve alkalmatlan az igazi értékek elbírálására.¹⁵ „Félek – írta a romániai magyar irodalmat Budapestről figyelő Benedek Marcell –, hogy a kritikátlanság kora után a professzorkritika korszaka következett el Erdélyben – olyan kritikáé, amely a fattyúhajtások mellett az igazságot is lenyesegeti és értékes művészeket keserít el a maga kicsinyes szempontjaival.”¹⁶ A „professzorkritika” maradi szemlélete után igazán megújulást ígért a helikoni irodalomkritika.

Az első marosvécsi találkozón valóban megújulást hirdetett, midőn elfogulatlan, határozott irodalombírálatot követelt: „Az irodalmi művek elbírálásánál nálunk nem mindig irodalmi szempontok, de gyakran felekezeti, politikai és személyi elfogultságok érvényesülnek. Ezért a megjelent írók kötelezettséget vállalnak arra, hogy egyfelől minden erejükkel feltámasztják az egységes kritikai szellemet, másfelől rendszeresen küzdeni fognak a közönséget félrevezető, érdekelt, elfogult és tudatlan álkritika ellen.”¹⁷ A romániai magyar irodalomkritikának, a Helikon felfogása szerint, eszmei és művészi igényességre kellene tanítania az írókat; egyszersmind arra, hogy munkásságuknak nemzetiségi, közösségi küldetése és felelőssége van. Makkai Sándor ezt a következőkben fejezte ki: „Az irodalmi kritikának a legöntudatosabban kell látnia az erdélyi magyar kultúra sajátos jelentőségét és élethivatását s ezért ítéleteit a legmesszebbtekintő és legátfogóbb szempontok nagyon lelkiismeretes érvényesítésével kell meghoznia, nehogy a közönséget valamely egyoldalúságra való esküvésre nevelje, ahelyett, hogy a nemes emberi kultúra magaslatára segítené. A kritika nem politika és nem felekezeti: a kritika a nemzeti lélek lelkiismerete, mely azon őrködik, hogy a nemzeti lélek és jellem a tudományban az igazság, a művészetben a szép s az erkölcsiségben a jó egyetemesen emberi értékeit alkotja-e meg. Azért félelmetesen felelősségteljes a kritikus feladata. Viszont az igazi kritika nagy nemzetnevelő tényező s erre mindenképpől szükségünk van.”¹⁸

rosszul értelmezett művészet szuggesztív erejével akarja valóságképpen elfogadtatni.” Székely Mózes, Zátory, Erdélyi Helikon 1931. 83–86.

¹³ Vö. LIGETI Ernő, *Jegyzetek az erdélyi irodalom kialakulásához*, Keleti Újság 1922. jún. 28., júl. 4., REMÉNYIK Sándor, *Tenor a kritikával szemben*, Ellenzék 1923. okt. 28., TOMPA László, *Komoly kritika kell!* Ellenzék 1925. febr. 23. A romániai magyar irodalomkritika kezdeteiről: KOZMA Dezső, *Irodalomkritikánk történetéből*, Korunk 1971. II. 1865–1869.

¹⁴ Gyulai Pál példája, Ellenzék 1926. jan. 25.

¹⁵ Vö. SZENTIMREI Jenő, *Magyar irodalom Erdélyben*, Korunk 1927. 87–91.

¹⁶ *A magyar szellemi élet decentralizálódása*, Korunk 1927. 32–38.

¹⁷ Ellenzék 1926. júl. 22.

¹⁸ *Közönség és irodalom*, (1927). In: *Az élet kérdezett*, II. 29–30.

A felelős és határozott irodalomkritika elvét elsősorban Kuncz Aladár, Kós Károly és Molter Károly szorgalmazta, s az Ellenzék irodalmi melléklete vagy az Erdélyi Helikon kritikai tevékenységének első szakasza (1928–1930) több-kevesebb igényességgel valóban megfelelt a szakszerű és pártatlan irodalombírálat követelményeinek. Az Erdélyi Helikonnak azonban, sajnos, alig volt igazi kritikus-egyénisége. A bírálatokat, a Nyugat gyakorlatának megfelelően, általában maguk az írók: Molter Károly, Kós Károly, Berde Mária, Szántó György, Kádár Imre és Ligeti Ernő írták, a bírálat többnyire baráti ünnepléssé változott kezükön. A marosvécsi találkozó ismételtlen megfogalmazták az igazi kritikára vonatkozó igényt, a kritikai gyakorlat azonban mit sem változott, sőt a határozottabb kritikai ítéletek lassanként eltűntek a kolozsvári folyóirat lapjairól.

Krenner Miklós már a kialakult kritikai gyakorlatot szentesítette, midőn a következőkben határozta meg a helikoni irodalombírálat elveit: „az erdélyi kritikának csak két nagy célja lehet egyelőre: szeretettel oltalmazni, szeretettel gyámolítani és szeretettel tanítani, ami többé-kevésbé tagadhatatlan érték. [...] A másik nagy feladat, hogy írtó háborút viseljünk a biztosan nem tehetségesek s a nagyszámú műkedvelők tolokodása ellen.”¹⁹ Ennek a kettős elvnek: a tehetség felkarolásának és a dilettantizmus elutasításának az Erdélyi Helikon irodalomkritikája nagyjában meg is felelt. Igazán szakszerű, elfogulatlan és eredményes kritikai teljesítmények létrejövételéhez azonban mindez nem volt elegendő. Olyan irodalomkritikus egyéniség, egyáltalában olyan irodalomkritika, amely az irodalmi termés ismertetésén vagy a műhelykérdések taglalásán túl valóban irodalomalkító erő gyanánt működött volna, a Helikon körében nem született. Azt az igényt, amelyet Gaál Gábor szegezett a kor erdélyi magyar kritikájával szembe, az Erdélyi Helikon, sajnos, nem teljesítette. „A kritikának – írta Gaál Gábor – be kell kapcsolódni az idő szellemi harcaiba [...] a konkrét jelenségeknek az élet és művészetek és ideológiák egységében való ellenőrzésével. Ezáltal a kritikus kilép a »beavatottak« irigylésre méltó egyházából, az emberiség nevelői közé...”²⁰ Ezt a szerepet a helikoni irodalomkritika nem vállalhatta, éppen ideológiájának koalíciós jellege és irodalomszemléletének eklektikus liberalizmus következtében. Az „idő harcaiban” küzdő irodalombírálat más körben: a Korunk népfrontos korszakának erőteljes és mozgalmas kritikai gyakorlatában érvényesülhetett igazán.

*

A Helikon írói érdeklődő szeretettel hajoltak az erdélyi magyar kultúra múltja fölé, a transzilván eszmék köré oda szeretnék volna rajzolni a művelődésben gazdag hagyományokat. Az alakuló szellemi életben nagy szerepet kaptak az irodalmi évfordulók; így Petőfi, Madách és Jókai születésének centenárius ünnepségei, amelyek természetesen az ünnepektől klasszikusok erdélyi kapcsolatait voltak hivatottak megvilágítani.²¹ Hasonló ünnepségek folytak Apáczai Csere János születésének háromszázadik évfordulóján, 1925-ben, ekkor született Áprily Lajos népszerű verse: a *Tavaszi házsongárdi temetőben*.²² Az erdélyi irodalmi tudat kialakításának szándéka tartotta ébren olyan írók emlékét,

¹⁹ *Kisebbségi irodalmi bírálat*, Erdélyi Helikon 1930. 257–260.

²⁰ *Az irodalmi kritikáról*, (1927). In: *Válogatott írások*, I. 186–191.

²¹ LIGETI Ernő, *Súly alatt a pálma*, 51–52. Az ünnepségekre megjelent kiadványok: Halász Gyula, *Petőfi Sándor élete és halála*, Brassó 1922., Benedek Elek, *Petőfi*, Dicsőszentmárton 1922., Csörgő Tamás, *Petőfi*, Marosvásárhely 1922., U. ö.: *Petőfi-émléksorok*, (Ötven erdélyi magyar író, tudós és művész vallomása Petőfiről, Marosvásárhely 1922., Oláh Ferenc, *Petőfi és a szinpad*, Kolozsvár 1922., Szöcs Géza: *Eminescu és Petőfi*, Gyergyószentmiklós 1923., Kristóf György, *Petőfi és Madách*, Kolozsvár 1923., Nagy Sándor, *Jókai*, Brassó 1925., Kristóf György, *Jókai Mór élete és művei*, Kolozsvár 1925., Uő: *Jókai napjai Erdélyben*, Kolozsvár 1925., Borbély István, *Jókai emlékezete*, Kolozsvár 1925.

²² Apáczai-szám. Ellenzék 1925. ápr. 27. Áprily Lajos verse, Makkai Sándor, Kovács Dezső elbeszélése, Imre Sándor, Gyaluy Farkas, Molter Károly, Vásárhelyi János és Kristóf György tanulmányai.

mint Tótfalusi Kis Miklós, Apor Péter, Bethlen Miklós, Cserei Mihály, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond és Petelei István, akit a transzilvánista elbeszélő irodalom közvetlen elődjének tekintettek, nemcsak regionális törekvései, hanem a társadalmi lét mélyvilágába hatoló művészi módszere következtében is.²³ A helikonisták előzékenyen pártolták azokat az idősebb írókat és irodalmárokat: Jékey Aladárt, Kovács Dezsőt, Benedek Eleket, Gyaluy Farkast, akik a századfordulón kísérelték meg, hogy erdélyi szellemben regionális irodalmat teremtsenek. A közvetlen hagyományra azonban nem épülhetett igazán korszerű és színvonalas irodalom. A születő nemzetiségi irodalomnak az anyanyelvi kultúra nagyobb mozgalmához kellett csatlakoznia; a Helikon a Nyugat köréhez s az ebben a körben képviselt irodalmi áramlatokhoz csatlakozott.

A marosvécsi írók közül többen is kapcsolatba kerültek a Nyugat-mozgalmával még 1918 előtt. Kuncz Aladár a háború előtti Nyugat állandó munkatársa volt, Bartalis János és Endre Károly is ebben a körben lépett fel, s a Nyugat vonzásába került Áprily Lajos, Bárd Oszkár, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Molter Károly, Olosz Lajos, sőt Reményik Sándor is, midőn szakított a Végvári-versek heveny nacionalizmusával, s az „örök értékek” védelme alapján hirdetett költői programot. A Helikon már eleve nem érzett rokonszenvet a magyarországi konzervativizmus iránt; a hivatalos irodalom nemzeti elfogultsága, revansvágyó irredentizmusa és unalmas epigonizmusa egyaránt idegenkedéssel töltötte el. A transzilván ideológia liberalizmus, türelmessége és európai tájékozódása a „nyugatos” irodalomban találta meg elsőrendű szövetségését. A Helikon nagyobb törekések nélkül vállalhatta és követhette a Nyugat eszményeit, minthogy az ellenforradalmi korszak kihívóan reakciós közhangulata Erdélyben semmiféle szerepet sem kapott. S az a kulturális fejlődés, amely a Nyugat-mozgalom és általában a modern magyar művelődés kialakulása nyomán országszerte megindult még a század első évtizedében, nagyjából töretlen maradt. Schöpflin Aladár találó szavakkal jellemezte a romániai magyar szellemi életet: „Ők elkerülték [...] az ellenforradalmat, tehát nem hat rájuk az a groteszk ellenforradalmi ideológia, mely a csonka-magyarországi elméket beködösíti, minden bajt a forradalom nyakába ró és mindenkit anatómiájával sújt, aki bármi erőltetve is, kapcsolatba hozható a forradalommal. Ezenfelül ők nehéz helyzetükben nem érhetik be néhány konvencionális formulával, ha a magyarság dolgaiban való tájékozódásról van szó, nekik mélyebbre kell nézniük s jobban meglátniuk a dolgok komplikált voltát. S ők sokkal messzebb estek a háború előtti időktől, ezeknek az intézményei rájuk nézve nem érvényesek többé, s jobban megszabadultak az ezekből folyó hagyományos, de aktualitásukat veszített eszmemaradékoktól, és így jobban felismerték annak szükségét, hogy a magyarságnak történelmi helyzetében új eszméket, új célkitűzéseket, új gondolkodási módszereket kell váltani. Mindez bizonyos fiatalságot és rugalmasságot ad gondolatuknak, s új fogalmak befogadására képessé teszi őket.”²⁴

Az új eszmék és új gondolkodási módszerek kezdetben nem is voltak igazán újak: a Helikon a Nyugat klasszikus polgári kommunista eszméit követte, természetesen alakítva, módosítva ezeket az eszméket a nemzetiségi helyzet követelményei szerint. A Helikon és a Nyugat között szorosak voltak a kapcsolatok. A helikonisták: Bartalis János, Berde Mária, Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Molter Károly, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza és Tamási Áron rendszeresen szerepeltek a Nyugat, a „nyugatosok”: Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Laczkó Géza, Schöpflin Aladár, Nagy Lajos és Révész Béla az Erdélyi Helikon hasábjain. A helikoni irodalom, különösen a húszas években, a művészi látás és módszer, valamint a stílus körében is a Nyugat nagy nemzedékének vívmányaihoz ragaszkodott. A modernebb irányzatok, így az avantgarde törekvései alig hatottak rá, csupán az expresszionista szabadversnek volt Szentimrei, Bartalis és Olosz költészetében némi szerepe. Makkai Sándor és Kuncz Aladár egyformán elutasították az avantgarde kísérleteket.²⁵ Gaál Gábor a helikoni

²³ SZENTIMREI Jenő, *Petelei*, Erdélyi Helikon 1928. 325–329., KOVÁCS Dezső, *Petelei Istvánról*, In memoriam, Uo. 1928. 339–340., *Petelei István negyven levele Gyaluy Farkashoz*, Uo. 1928. 350–364.

²⁴ *Ady apológiája*, Nyug 1927. I. 830–833. Vö. Uő: *Erdélyi irodalom*, Nyug 1934. I. 109–111.

²⁵ MAKKAI Sándor, *Az erdélyi magyar irodalom kérdése*, Pásztortűz 1922. 589–594., KUNCZ Aladár, *Erdélyi irodalmi krónika*, Napkelet (Budapest) 1923. II. 688.

irodalom első kollektív bemutatkozása alkalmával helyesen állapította meg: „Az élet és irodalom nyugati hullámzásától szellemtörténetileg kissé el vannak maradva. A szabadvers köztük még csak verdesi szárnyát, különben a szimbolikus s az utána való realizmus a credo. [...] Így azután belső formavilágában és stíluselveiben ez a csoport általában nem haladja meg a Nyugat íróinak szellem-történeti típusát. Még szorgos kutatás után se igen akad közöttük, akinek valamilyen értelemben ne befolyásolta volna szavát, formáját a Nyugat írói által felvert irodalmi hullámzás.”²⁶

A világháborút követő társadalmi változások és a nemzetiségi lét feltételei ennek ellenére módosították a „nyugatos” orientációt. A forradalmat és ellenforradalmat átélt Nyugat a húszas években, egészen az antifasiszta szellemi ellenállásban történő szerepvállalásáig, lényegében védekező helyzetben dolgozott, általában szakítva korábbi radikális eszméivel. A kultúra és a szellem fölényét hirdette, az „írástudók” függetlenségét védelmezte, elutasítva azt, hogy az irodalom közvetlenül avatkozzék be a társadalom küzdelmeibe. A kisebbségi lét feltételei között ez a magatartás semmiképpen sem lett volna célravezető. A helikoni irodalom konzervatív reformista vagy liberális ideológusainak: Makkai Sándornak és Kuncz Aladárnak el kellett fogadnia azt, hogy a nemzetiségi irodalmat fokozott felelősség fűzi ahhoz a nyelvi közösséghez, amelyből ered, s erőteljesebben kell vállalnia a maga erkölcsi, közösségi feladatait. A helikonisták egy másik csoportja: Kós Károly, Szentimrei Jenő, Tompa László, Szántó György már határozottabban képviselte a művészi szolgálat és a közösségi felelősség gondolatát. A helikoni irodalom, akár a művészet morális felelősségét, akár közösségi feladatait tekintette vezérlő elvének, mindenképpen tárgyyszerűbb ábrázolásra, közérthetőbb előadásra törekedett. A háború előtti Nyugat felfokozott személyiségkultusza és szubjektívizmusa idegen volt tőle, azt az eszmei fordulatot követte, amelyet a „nyugatos” irodalom néhány nagy egyénisége: Babits és Móricz, valamint a „második nemzedék” kezdeményezett a veszített háború és a bukott forradalmak után. Erőteljesebben szóllaltatta meg a kollektív érzéseket, nézeteket és erőteljesebben képviselte a művészi realizmus szemléletét. „A Nyugat-generáció nagy egyéniségproblémái helyett – hangoztatta Kovács László, az Erdélyi Helikon szerkesztője – az erdélyi irodalom az egyéniségproblémákat is már hűvös kollektív háttérrel hozta; a Nyugat-generáció egyéniségforradalmáival szemben az erdélyi írók és hősek józan képviselők csupán.”²⁷

Különösképpen érvényes ez a megállapítás a Helikon székely csoportjának íróira. A székely fiatalok: Tamási Áron, Kacsó Sándor, Jancsó Béla, Balázs Ferenc, Kemény János és Maksay Albert egyértelműen népi elkötelezettséget hirdettek, első eszmélkedésük idején Szabó Dezső romantikus antikapitalista népiességét fogadták el. Zászlóbontásuk: az 1923-ban megjelent, később *Tizenegyek* címen emlegetett antológia határozott szakítást jelentett a „nyugatos” irodalommal.²⁸ Szerzői, különösen a programadó cikkeket író Balázs Ferenc és Jancsó Béla népi tájékozódást képviseltek, a mitologikus „székely lélek” leírására törekedtek, a népi jellegzetességek művészi kifejezésére szerettek volna vállalkozni. S csak később, már érettebb munkáikban fordultak elhatározó módon a népi demokratizmus és a művészi realizmus eszményeihez. A romantikus indulás után mégis a népi törekvéseket képviselő fiatalok: Tamási Áron, Kacsó Sándor, Balázs Ferenc és a hozzájuk csatlakozó Szemlér Ferenc, Kiss Jenő, Böződi György, Gagy László és Kovács József, általában a „második helikoni nemzedék” kapcsolta a nemzetiségi irodalmat a korszerű realizmus áramlataihoz. Ennek a generációnak már a hazai „második nemzedék”: József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László és Kodolányi János voltak az igazi társai és szövetségesei.

²⁶ *Az Erdélyi Helikon antológiája*, (1927) *Válogatott írások*, I. 116–120.

²⁷ *Erdély magyar irodalmi élete*, (1933). In, *Az irodalom útján*, Bp. 1941. 103–110.

²⁸ *Versek, elbeszélések, tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól*, erdélyi művészek rajzaival. Cluj–Kolozsvár 1923. Dobai István, Finta Zoltán, Jakab Géza, Kemény János, Maksay Albert, Mihály László versei, Kacsó Sándor, Szent-Iványi Sándor, Tamási Áron elbeszélései, Balázs Ferenc és Jancsó Béla tanulmányai. Az antológia jelentőségéről: CSATÁRI Dániel, *A Vásárhelyi Találkozó*, Bp. 1967. 33.

A transzilvánista irodalom a modern magyar irodalomtól tanult, s különösen Ady Endre életművének és szellemi örökségének kötelezte el magát. Ebben a vonalomban osztozott az egész helikoni irodalom, Makkai Sándor és Kuncz Aladár, Kós Károly és Szentimrei Jenő, Ligeti Ernő és Tabéry Géza egyaránt Ady hívének, tanítványának vallotta magát. Erdélyben igen erős Ady-kultusz fejlődött ki az államfordulat után, román írók és közéleti vezetők: Emil Isac és Octavian Goga is szívesen támogatták a román nép iránti barátságáról több alkalommal tanúságot tett költő kultuszát. 1924. július 20–21-én az Ady-szülők aranylakodalmán Érmindszenten rendeztek szépen sikerült ünnepségeket. Kuncz Aladár, Tabéry Géza és Ady Lajos méltatta a költő érdemeit, a román írók üdvözlését Ion Minulescu költő tanácsolta.²⁹ 1929-ben hatvan erdélyi magyar író és művész aláírásával jelent meg felhívás „Szobrot Adynak” címmel, sajnos sikertelenül.³⁰ A helikonisták őszinte hittel vállalták Ady örökségét, azokat az eszméket, amelyeket a *Magyar jakobinus dala* és az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* hirdetett. „Jelszavunk volt – emlékezett Szentimrei Jenő –: folytatni Adyt, a magyar, román, szláv bánattól közösen megkeresni a kivezető utat.”³¹ Ligeti Ernő a transzilván ideológia eszméit is Ady Endre örökségével azonosította: „ki adott ennek az ideálnak formát? – kérdezte. – [...] ideológiai képletek, politikai elképzelések ma még nem képesek eléggé áthatni sem íróinkat, sem a népet. De vajon az ősi kollektívum a formakeresésében nincs-e szuggesztívebb hatóerő is? Adva van a transzilvánizmus jelszavának külső burka és lám mögötte – nemcsak szimbolikusan – Ady Endre arca villan felénk. Az ő lelke és öröksége az, mely betölti a »transzilvánista« irodalmat. A »magyar bánat – román bánat« gondolata, ezt ő vonzóbban megfogalmazta mindenkinél. Nem véletlen, hogy az erdélyi írók, akik tudatosan transzilvánoknak vallják magukat, Ady Endre magyar látomásait tartják a maguk számára a jövő politikai valóságának.”³² A Helikon írói számára élő tanítást jelentett Ady költészete, benne látták azt a költőt, aki hosszú időre érvényesen fogalmazta meg a nemzetiségi vagy Duna-völgyi magyar sorskérdéseket, Ady öröksége Erdélyben mindig védelmezőkre talált; a Helikon írói elutasították a kritikai revízió kísérletét.³³

A Helikon konzervatív reformista irányzatának eszmevilága kapott kifejezést Makkai Sándor 1927-ben írott *Magyar fa sorsa* című Adyról szóló könyvében, amelynek vitája során a Helikon a maga törekvéseit védte meg. Makkai a református diákmozgalom felkérésére vállalta, hogy újraértékeli azt a költői életművet, amely létrejötté óta a konzervatív, reakciós rágalom kereszttüzében állt. A reformkonzervatívizmus elvei szerint ítélte meg Adyt, könyve, Király István szavaival, „Adyért pörlő, de konzervatív elkötelezettségű vitairat”.³⁴ A magyarság tragikus sorsú profétájának és legvallásosabb költőjének tekintette Adyt, egyszersmind elvetette politikai radikalizmusát, s megpróbálta leválasztani radikális eszmetársaitól. Benne látta a háború előtti korszak legjelentősebb nemzetpedagógusát, aki szembe tudott fordulni a magyar uralkodó körök hamis ábrándjaival, délibábos hazafiságával és erkölcsi szentimentalizmusával. „Igaz – állította – [...], hogy Ady a magyar költő és a magyar faj sorsának felpanaszolásában sokszor és sokban vad, túlzott, keserű és igaztalan volt, hogy szociális felfogásában tévedett, de viszont kétségtelen, hogy Széchenyi óta és mellett leginkább tőle lehet tanulni kritikai hazaszeretetet, mely a nemzet sorsának és bajainak belső okait látja, fájlalja, mely a régi bűnök ellen öntudatos harcra készítet és önámítás nélkül, világosan hirdeti, hogy a nemzetnek, ha élni akar, a maga életét kell élnie, hogy egyetemes értékű emberi életet kell a maga módján termelnie s hogy saját vezetését csak saját legértékesebb szellemű és jellemű fiaira lehet bízni. És én rendületlenül meg vagyok győződve afelől, hogy erre a kritikai szeretetre nemzete iránt soha nagyobb szüksége nem

²⁹ KOVALOVSKY Miklós, *Emlékezések Ady Endréről*, Bp. 1961. I. 123–124., Vö. NAGY Sándor, *Ady emlék-füzet*, Zilah 1924.

³⁰ JÁSZAI Andor, *Adatok a romániai Ady-kultusz történetéhez*, Igaz Szó 1957. II. 927–934.

³¹ *A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról*, Igaz Szó 1957. 7. sz. 52–70.

³² *Eszménykeresések az erdélyi magyar irodalomban*, Erdélyi Helikon 1931. 686–692.

³³ Az 1929-es Kosztolányi Dezső-féle revízió ellen többen tiltakoztak. Vö. Kuncz Aladár nyilatkozata, *Keleti Újság* 1929. aug. 18., NÉMETH Andor, *Ady-revízió*, Erdélyi Helikon 1929. 504–508.

³⁴ KIRÁLY István, *Ady Endre*, Bp. 1970. II. 384.

volt a magyarságnak, mint ma és jaj neki, ha frázisokért és görögütüért feláldozza ezt a megmentő és megtartó szeretetet.”^{3 5}

Makkai könyve széles körű visszhangot váltott ki. A helikonisták és a hazai nyugatosok, ha nem is értettek egyet minden gondolatával, siettek támogatni azt a szándékát, hogy hidat verjen Ady költészete és a kor vallásos szellemben nevelt ifjúsága között.^{3 6} A konzervatív hazai körök képviselőiben viszont Szász Károly dühös támadást indított ellene; ezzel ismét kiújult az Ady-vita. Az erdélyi magyar írók sorra Makkai könyve és Ady költészete mellé állottak. Benedek Elek, Reményik Sándor és Kuncz Aladár utasította vissza a reakciós irodalom részéről érkező vádakat.^{3 7}

A Helikon írói a magukénak vallották Ady költészetét, ragaszkodtak eszméihez. Ez a ragaszkodás zúdította a fejükre az első vádakat. Berzeviczy Albert a budapesti Kisfaludy Társaság elnöki székéből támadta őket.^{3 8} György Lajos „destruktív szellemmel” vádolta mozgalmukat.^{3 9} Kristóf György pedig az erdélyi konzervativizmus nevében ítélkezett a modernebb törekvések felett.^{4 0} A támadások közül az Erdélyben nagybecsült Ravasz László püspök írása volt a legfájdalmasabb. *Irodalmi skizma*^{4 1} című tanulmányában nem is vádolt, inkább aggodalmakat hangoztatott, a magyar irodalom részekre szakadásától félt. „... ma – írta – már két irodalom van: az erdélyi és magyarországi. Fokozza a nehézséget, hogy ez a két irodalom nem egészen homogén, az új nagyobb erővel érvényesül Erdélyben, a régi leszögezi és konzerválja a magyarországit. Ha mind a kettőnek egyforma volna az alkata: a krízist önmagukban megoldanák; de a különböző súly- és erőviszonyok miatt egyik távolodik a másiktól és a szakadás nemcsak térbelivé, de szubsztanciálissá válhat.” Az „irodalmi skizma” oka szerinte a Nyugat iránt érzett erdélyi vonzalomban volt keresendő: „Magyarországon – jelentette ki – az új irodalom beleigazodik az ezeréves fejlődésbe, és az élő múlt hatása alatt lassankint egy hullámvonallá, kisebb vagy nagyobb jelentőségű epizóddá válik, míg Erdélyben hiányzik ez az ősi kötőerő, s emiatt túlságosan nagy elhajlással indulhat meg a további fejlődés.” Ravasz László ezzel a születő nemzetiségi irodalom megítélésében, a konzervatív körök fenntartását és vádjait vette át.

A transzilvánisták az erdélyi magyar irodalom önállóságát támogatták, ezeket a vádakat azonban el kellett utasítaniok. Az irodalmi önállóság elve sem jelentette azt, hogy szakítottak volna az egyetemes magyar művelődés természetes közösségével, s elvetették volna az anyanyelvi kultúra, a közös hagyomány és a közös fejlődés szükségszerű meghatározó erejét. Szentimrei Jenő, Ligeti Ernő és Tabéry Géza sorra cáfolták Ravasz László érveit,^{4 2} Kuncz Aladár a „retorikai rémlátások birodalmába” utalta

^{3 5} *Magyar fa sorsa, A vádolt Ady költészete*, (1927). In, *Az élet kérdezett*, I. 204.

^{3 6} Vö. REMÉNYIK Sándor, *A Magyar fa sorsa és az erdélyi gondolat*, Ellenzék 1927. júl. 11., KOVÁCS László, *Magyar fa sorsa*, (1927). In, *Az irodalom útján*, 27–31., GAÁL Gábor, *Egy Ady-könyv és az Ady-kérdés*, Korunk 1927. 428–433., SIMÁNDY Pál, *Még egyszer Makkai Ady-könyvről*, Korunk 1927. 670–672., SCHÖPFLIN Aladár, *Ady apológiája*, Nyug 1927. I. 830–833., MÓRICZ Zsigmond, *Magyar fa sorsa*, Nyug 1927. II. 77., NÉMETH László, *Az Ady-pör*, (1927). In, *Két nemzedék*, Bp. 1970. 25–37. stb. A könyv történelmi szerepének elismerő marxista megítélése: BÁNYAI László, Bánffy Miklós. In, *Hosszú mezsgye*, 284–316.

^{3 7} BENEDEK Elek, *Ellenzék* 1927. szept. 26., okt. 3., REMÉNYIK Sándor, *Pesti Napló* 1927. júl. 2., KUNCZ Aladár, *Szász Károly Makkai Ady-könyvről*, Nyug 1927. II. 78–82.

^{3 8} Keleti Újság 1928. ápr. 25.

^{3 9} *Az Erdélyi Helikon*, György Lajos titkos jelentése. Országos Levéltár ME. 1925. O. tétel – 130 és K 160 Sajtó lapkivágatok 13. cs. I. Eh. Benedek Elek feljegyzést mellékelte hozzá, rágalomnak minősítve kijelentéseit. Uo. Vö. VARRÓ János, *Adalékok a Helikon írói csoportosulás történetéhez*, Igaz Szó 1968. 254.

^{4 0} KRISTÓF György, *A romániai magyar szellemi élet néhány problémája*, In, *Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője*, Kolozsvár 1924., Uő: *Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből*, It 1930. 78–90., 145–158., 225–247.

^{4 1} *Könyvbarátok Lapja* 1928. 105–107.

^{4 2} SZENTIMREI Jenő, *Ravasz László és a kétlelkű irodalom réme*, Híd 1928, 114–119., LIGETI Ernő, *Magyar Hírlap* 1928. ápr. 29., TABÉRY Géza, uo. 1928. ápr. 28. A vitához hozzászólt, az erdélyi magyar irodalmat pártolva Szekfű Gyula is: *Az erdélyi magyar irodalom kérdése*, Erdélyi Helikon 1928. 13–15.

a „skizma pert”⁴³ s az Erdélyi Helikon 1928-as évfolyamának májusi és júniusi számaiban ankétot rendezett a magyar irodalom egységéről. Ennek során Benedek Elek, Berde Mária, Kós Károly, Makkai Sándor, Molter Károly, Reményik Sándor, Krenner Miklós, Szentimrei Jenő és Tabéry Géza tettek hitet a magyar irodalom egysége mellett, utasították el az Ady-örökség kirekesztését a költői hagyományok közül, egyszersmind figyelmeztettek arra, hogy a nemzetiségi irodalom feladatait csak a nemzetiségi élet szabhatja meg.⁴⁴ „Az erdélyi magyar népnek – szögezte le Makkai – megvannak a maga súlyos kérdései: ezekre kell felelnünk, s ehhez sablont és klisé-t nem fogadhatunk el.” A Helikon írói érezték a történelmi és nemzetiségi sors megkívánta felelősséget, vállalni akarták a közösség szolgálatát. Ezen túl azonban az egységes magyar irodalom fogalmában gondolkodtak, mint ahogy ebben gondolkodott a Nyugat s a Nyugat képviselőjében Babits.⁴⁵ Természetes dolognak tetszett előttük, hogy a nemzetiségi irodalom kettős kötésben él; egyszerre kötődik a nemzetiségi élethez, a szülőhazához és ahhoz az anyanyelvi kultúrához, amelyet a két világháború között négy ország magyar irodalmának kellett megőriznie a fenntartania.

Béla Pomogáts

LA CONCEPTION LITTÉRAIRE DE LA REVUE ERDÉLYI HELIKON

Entre les deux guerres mondiales, en Transsylvanie qui a été attachée par le traité de paix de Trianon, en 1920, à la Roumanie, une vie littéraire hongroise très animée et très riche s'est développée. La revue Erdélyi Helikon (Helicon de Transsylvanie) qui a débuté en 1928 et a fonctionné jusqu'à 1944, était l'un des ateliers organisateurs de cette vie littéraire. Une communauté active d'écrivains s'est formée autour de cette revue, un groupe des écrivains qui, en été de chaque année, se sont réunis au château de Marosvás du baron János Kemény pour discuter la situation et les tâches de la littérature minoritaire. C'étaient les individus les plus connus de la littérature hongroise de Roumanie qui appartenaient à ce groupement nullement clos qui comprenait des courants littéraires ayant des conceptions du monde diverses. Parmi ses représentants on trouve des libéraux, des démocrates radicaux, des radicaux paysans. C'est précisément pour cela que le groupement et la revue qui l'a représenté se sont revêtus d'un caractère de coalition spécifique' sa conception littéraire était aussi ouverte, les principes communs acceptés n'ont pas obligé les écrivains en n'importe quelle direction. Un libéralisme traditionnel, en outre l'exigence d'une orientation européenne et la fidélité envers la littérature hongroise unique ont déterminé les principes et la pratique d'artiste des écrivains de l'Helicon de Transsylvanie.

⁴³ *Tíz év, Erdélyi Helikon 1928.* 4.

⁴⁴ *Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről, Erdélyi Helikon 1928.* 55–58., 146–151.

⁴⁵ ILLYÉS János Jenő, *Babits Mihálynál*, Páosztortűz 1923. I. 129–132. Vö. BABITS Mihály, *Transzilvánizmus*, Nyug 1931. II. 480–482.